

دکتر توفیق ه. سبحانی

دانشگاه پیام نور

کتابهای خطی فارسی فهرست نشده در کتابخانه جان رایلاندز منچستر

در بهار سال ۱۳۶۴ (۱۹۸۵ م) در اثنای استفاده از فرصت مطالعاتی به عنایت میزبان مهربان خود، آقای دکتر پاول لوفت (Dr. Paul Luft)، که فرصت مطالعاتی خود را به دعوت ایشان در شهر دارام (Duirham) آغاز کرده بودم، توفیق یافتم که از کتابخانه بسیار زیبا و مجلل دانشگاهی جان رایلاندز (The Johe Rylands) شهر منچستر دیداری داشته باشم.

این کتابخانه بعد از تاسیس Owens College به سال ۱۸۵۱، که بعد به دانشگاه ویکتوریای منچستر تغییر نام پیدا کرد، با اهدای ۷۰۰ جلد کتاب به وسیله یکی از مؤسسان آن به نام James Heywood تشکیل شد. مدتی بعد کتابهای آن به ۱۲۰۰ جلد افزایش یافت و محل آن به جای دیگری منتقل شد در سال ۱۸۹۱ اتاقهای دیگری به ساختمان کتابخانه علاوه شد. در سال ۱۸۹۸ ساختمان آن در محل کالج بنا گردید. گسترش روز افزون آن تا ۱۹۷۷ ادامه یافت!

ساختمان فعلی آن که در خیابان Deansgate واقع است، باشکوه و دارای سقف

منقش و گچ‌بری است، در قسمتهای فوقانی دیوارها هم نقاشیهایی به چشم می‌خورد. در بالای محلهایی شبیه شبستان بیست مجسمه از شاعران و نویسندگان قرار گرفته است که من اسم گوته و میلتن را از کتیبه‌های کوچک برنجی آنها توانستم بخوانم. برگه دانه‌ها در یک گوشه سالن قرار داده شده، جالب آن است که برگه‌های کتابخانه اکثر خطی است و با قلمی مشکی به خطی خوش نوشته شده است. قفسه‌های اطراف سالن را مآخذ عمده، از جمله فهرست‌کنگره، پرکرده است. در قسمت پایین سالن مجسمه ملکه ویکتوریا دیده می‌شود. سالن یک نیم طبقه‌ای هم دارد. در نیم طبقه یک ردیف پنجره تعبیه شده است که نور سالن را تامین می‌کند.

در کتابخانه جان رایلاندر تعداد قابل توجهی کتابهای خطی نگهداری می‌شود. اولین فهرست کتابخانه در سال ۱۸۹۸ برای کتب شرقی (عربی، فارسی و ترکی) فراهم شده و در یکصد نسخه به چاپ رسیده است.^۲ کرافورد (Crawford) در پیشگفتار این فهرست می‌نویسد: غرض من آن بود که فهرست کتب خطی کتابخانه را برای چاپ آماده کنم، اما چون این کار مقدور نبود، بر آن شدم که قبلاً فهرست اسامی کتب را فراهم کنم. در یک کتابخانه خصوصی چرا باید این همه کتاب به زبانهای گوناگون گردآوری شود؟ پدرم در سال ۱۸۶۴ نامه‌ای تحت عنوان «گزارش کتابخانه» به من نوشت و در آن نامه یادآور شد که در جوانی می‌خواستم وسیع‌ترین کتابخانه را از نظر دانشمندان تمام دنیا گردآوری کنم ... اگر چه خودم نمی‌توانستم از آنها استفاده کنم ولی به جمع‌آوری کتاب مشغول بودم و می‌گفتم اگر یکی از اعضای خانواده قادر به خواندن آنها نباشد، یکی دیگر توانایی مطالعه آنها را خواهد داشت. این بود که کتابهایی به زبانهای: عربی، فارسی، ترکی، عبری، سریانی، زبان کهن مصری، تبتی، سیامی، مالایایی و سوماترای گردآوری کردم، حتی از تهیه کتابهای چینی، مغولی و ژاپنی هم صرف نظر نکردم.

گردآوری آثار شرقی از سال ۱۸۳۶-۱۸۳۷ آغاز شد. پدرم راه سفر مصر و سوریه در

پیش گرفت، اما نتوانست آثار زیادی فراهم آورد. از سال ۱۸۶۱ سیاهه‌ای تهیه کرد و به پرس و جو پرداخت تا بتواند آنچه ضروری است گردآوری کند. در سال ۱۸۶۶ به وسیله ناثانیل بلند (Nathaniel Bland) عضو برجسته انجمن آسیایی، کتابهایی انتخاب شد و به وسیله آقای کواریچ (Quaritch) خریداری گردید. این کتابها مجموعه‌ای بود از ۲۰۴ جلد کتاب عربی، ۳۶۴ جلد کتاب مذهب فارسی و ۶۳ جلد کتاب ترکی که جمعاً بالغ بر ۶۳۱ جلد می‌شد. در سال ۱۸۶۸ مجموعه بزرگی بالغ بر ۷۱۷ جلد به وسیله کلنل ج. و. همیلتون گردآوری شد که شامل بود بر ۳۰۳ جلد کتاب عربی، ۴۰۷ جلد کتاب فارسی و ۷ جلد کتاب ترکی و تعداد آنها با مجموعه ناثانیل بلند به ۱۳۴۸ مجلد می‌رسید.

بعد از آن تاریخ من و پدرم به خریداری کتب خطی حراج شده پرداختیم، اکنون فهرست اجمالی کتب خطی در سه زبان عربی، فارسی و ترکی را که به ۱۸۵۱ جلد رسیده است، عرضه می‌کنم.^۳

در این فهرست اجمالی کتب فارسی از صفحه ۱۰۵ تا ۲۳۷ برحسب موضوع معرفی شده است. احتمالاً مؤلف این فهرست James Ludovie Lindsay است.^۴ در سالهای اخیر فهرست آثار کهن عربی^۵ و فهرست کتب خطی عربی جداگانه چاپ شده است.^۶

تعداد کتب فهرست شده فارسی در این فهرست اجمالی ۹۱۲ جلد است.^۷ نویسنده این سطور طی بررسی خود از کتب خطی فارسی کتابخانه متوجه شد که در میان کتب خطی فارسی تعداد ۲۸ مجلد کتاب فارسی از شماره ۹۴۲ تا ۹۶۷ و شماره‌های ۱۰۵۱ و ۱۵۱۹ در فهرستهای کتابخانه وارد نشده است. اینک با تشکر از کتابدار نسخ خطی کتابخانه Mrs. Matheson که کتابهای فهرست نشده را برای ثبت مشخصات کتابشناسی آنها در اختیار من قرار دادند، فهرست آن کتابها را برای استفاده علاقه‌مندان عرضه می‌کنم.

(۱) شماره ۹۴۲ بدایع الانشاء یوسفی

مؤلف کتاب، یوسفی هروی طیب، درگذشته ۹۵۰ هـ یا ۹۶۶ هـ این کتاب را برای پسر خود رفیع الدین حسین در دستور نامه نگاری به سال ۹۴۰ هـ نوشته است. نسخه‌ای به تاریخ ۱۰۱۱ در بهلک لایبری لاهور و نسخه بی تاریخ دیگری در کتابخانه ملی تبریز موجود است.^۱

به خط نستعلیق شکسته، نام کاتب خوانده نمی‌شود، شعبان ۱۰۹۳ هـ، قطع رقعی بزرگ، جلد چرمی قهوه‌ایی، محشی، عنوانها شنگرفی، ۹۴ برگ، ۱۷ سطر
آغاز: بسم ... زینت عنوان هر نامه نامی و زیور دیباچه هر صحیفه کرامی حمد مبدعست که منشی حکمت بالغه و ...

انجام: بفر مطالعه فلان رسانند بشرف مطالعه فلان رسانند جناب دولت مآب مطالعه نمایند جناب محبت شعار ملا حظه فرمایند لدط لدط تمت تمام شد ...
توضیح: عبارت پایانی کتاب چنین است: تمام شد کتاب انشاء یوسفی تصنیف مشارالیه به خط شکسته سوبلداس قوم کردن ساکن بلده کنک من مضاف صعریه اوایل در عمل نواب مستطاب والا جناب ابو نصر خان ابن امیرالأمرا نواب شایسته خان در ماه شعبان المعظم سنه ۱۰۹۳ هجری روز سه شنبه به وقت عصر با دل پر مسرت و بهجت مرقوم شد.

بعد از صفحه ظهریه در ورقی شعر فارسی نوشته شده، در رویه «ب»، رساله‌ای در ترجمه صرف مشهور به زنجانی آمده که تنها همین صفحه را دارد.
(۲) شماره ۹۴۳ گلستان سعدی

به خط نستعلیق بد، بدون نام کاتب، تاریخ کتابت: روز بیست و هفتم ماه به روز جمع (کذا) به وقت سد باس (۹) قطع رقعی بزرگ، بعضی عبارات شنگرفی، ظاهراً از کتب قرن ۱۴ هـ و نسخه بی ارزش.

(۳) شماره ۹۴۴ سلسله الذهب جامی

جامی (م ۸۹۸ هـ) این مثنوی را در ۸۷۶ هـ به انجام رسانده است.

به خط نستعلیق خوش، تاریخ کتابت ندارد، نام کاتب: محمد قوام شیرازی، (این کاتب از کاتبان پرکار قرن دهم است) ۱۱، جلد مذهب چرمی بسیار نفیس، سرلوحه مذهب مزدوج بسیار نفیس و فرسوده، بقیه صفحات مجداول طلایی و الوان، عناوین مطلا، سنگرفی و نقره‌ای، زرافشان، سه ستونی.

آغاز: (در سر لوحه) لله الحمد قبل کل کلام

انجام: بر همین نکته ختم شد مقصود

بصفات الجلال والا کرام ...

لله الحمد والعلی والجود

تم الكتاب سلسلة الذهب کتبه محمد قوام شیرازی.

توضیح: از نظر تذهیب و جلد، کتاب نفیسی است.

(۴) شماره ۹۴۵ دیوان حافظ شیرازی

به خط نستعلیق عالی، تاریخ کتابت ۱۰۲۷ هـ، نام کاتب ندارد، قطع جیبی، جلد روغنی گل و بوته، درون روغنی، در برگ آوب مجلس نفیس، دو صفحه مذهب بسیار نفیس در آغاز دارد، مقدمه گلندام در طلا اندازی بسیار نفیس، برگ سوم کتاب جدا شده، بقیه مقدمه زرافشان، مجداول طلایی و الوان، پایان مقدمه و ابتدای قصاید مذهب بسیار نفیس، ابتدای غزلیات لوحه‌ای بسیار نفیس، تا پایان کتاب طلا اندازی، در هامش هر غزل تذهیب نفیسی دارد، وسط مصراعها مذهب و آراسته دارای مجالس.

آغاز: (قبل خوانده نمی‌شود) حکیمی که طوطی شکرخای ناطقه انسانی...

انجام: میگو نه بدان سان که ملالش گیرد میگو سخنی و در میانش میگوی

تمت ۱۰۲۷

(۵) شماره ۹۴۶ دیوان حافظ شیرازی

به خط نستعلیق عالی، بدون تاریخ، ظاهراً از کتب قرن ۱۱ هـ بدون نام کاتب، قطع جیبی، جلد روغنی با دو تصویر دردف رویی مربوط به پیری حافظ و در دف زیرین

تصویری از جوانی حافظ که سینه‌ای چاک دارد تسبیحی به دست گرفته، کتاب و قلمدانی در پیش روی دارد، در تصویر دوران پیری "دفتر و اوراق دیگران را شسته" فقط دیوان خود را روی زانوی خود با دو دست نگه داشته است، برگ اول مذهب ساده است، ظاهراً یک برگ افتاده است.

آغاز: بسم ... الا یا ایها الساقی ...

انجام: دل منه بر دینی و اسباب او زانکه از وی کس وفاداری ندید
توضیح: در انتهای چپ آخرین برگ راده «کس» دارد و معلوم است که پایان کتاب افتادگی دارد.

۶) شماره ۹۴۷ وسائل الرسائل و دلائل الفضائل [نورالدین منشی]^{۱۲}
مؤلف کتاب شخصی است به نام نورالدین منشی پسر تاج الدین و نوه کریم الشرق از مردم توابع نیشابور. در ظهیریه کتاب آن را از رشیدالدین و طواط دانسته و عبارات زیر را نوشته‌اند:

محمد بن محمد بن عبدالجلیل الرشید الطواط مولده ببلخ و توفی بخوارزم سنة ۵۷۳ (القسم الثانی) من کتاب وسائل الرسائل و دلائل الفضائل و هی قسم من المخاطبات السلطانیة السیاسیة کتب للسلطان جلال الدین خوارزمشاه السلجوقی الشهیر (باللغة الفارسیة) و هذا الكتاب من أهم آثار اللغة الفارسیة و آدابها و انشاءها فی القرن السادس الهجری ثمينة جداً و قد لا یكون لها نظیر ورق الكتاب ۱۴۳ خطه قاعدة فارسیة ثلث سطر ۱۵ طول الصحيفة ۲۲ سنتیمتر و عرضها ۱۵ سنتیمتر مکتوب فی القرن السادس علی التخمین و یجوز ان تكون نسخة المؤلف لما فیها من ال [...] والتحریر والكتاب یتقص من آخره شی.

بعد به انگلیسی جملات زیر را افزوده‌اند:

Mohammad idn Mohammad ivn Abdel Jalil Arrashidal - Watwat Wasborn in Balch and dide in Khwarizm 573 (The second Taste) of the book Wasall Eerrasailwa Dalail Elfadall a Part of the Sultan diplomatic Massages Sultan Jalal P. T. O

افزوده‌اند: «محمد رشید لا رندوی اثر من کتب الفقیر الی مولاه جبرائیل مخلع». در پایین صفحه هم در درون مهری مشگی «یوسف مخلع» خوانده می‌شود. به خط شبیه ثلث فارسی، نام کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً از کتب قرن ۶ هجری، ۲۲×۱۵ سانتی‌متر، ۱۴۳ برگ، ۱۵ سطر، کرم خورده، مقابله شده، گاهی محشی، جلد چرمی قهوه‌ای لولدار، شیرازه‌دار.

آغاز: القسم الثانی من رسائل الوسائل و دلائل الفضائل

این خدمت به حضرت سلطان جلال الدین خلد الله سلطانه بوقت آنک در بلاد هند او را با ملاعین کفار تاتار خذلهم الله اتفاق ملاقات افتاد و بریشان ظفر یافت تحریر افتاد. سریر سلطنت خدایکان عالم هم عنان کیوان آسمان باد و قوایم ...

انجام: چنانکه کار سلطنت او بواسطه طاعت ایشان متمشی شود و فراغت و رفاهت. توضیح: به نظر می‌رسد که صحافی کتاب بهم خورده است. پایان برگ ۳۱ چنین است: و ذکر آن مقدار مال خراج از قوانین و دفاتر محو گردانند و به هیچ موجب در اعتداد نیارند از جوانب برین جمله روند و برفراغ دل او کوشند بافرین محمدمت شود والله اعلم.

پشت همان صفحه خالی است، آ ۴ هم خالی است ب ۴ با عبارات زیر آغاز شده است:

مثال به وقت آنک از تفلیس عنان جهان کشایی صوب کرمان جهت استخلاص آن معطوف کشت خداوند سلطان معظم غیاث الدینا والدین ...

نیمه دوم این کتاب در کتابخانه عزت قویون اوغلی در قونیه ترکیه موجود است. فیلم هر دو نسخه به شماره‌های ۹۸-۹۷ در کتابخانه مرحوم مجتبی مینوی نگهداری می‌شود^{۱۴} کتاب موضوع پایان نامه کارشناسی ارشد در تربیت مدرس بوده است. امید می‌رود که به نحوی چاپ و عرضه گردد.

(۷) شماره ۹۴۸ [قصه‌های فارسی]

۱- قصه شهزاده روم تاریخ تحریر ۱۲۳۳ (۹) مطابق دوم جمادی‌الثانی ۱۲۳۲

هجری

۲- "سیف الملوک و بدیع الجمال" ربیع‌الاول ۱۲۳۲ هـ

۳- "شاه بهرام" جمادی‌الاول ۱۲۳۲ هـ

۴- "طوطی نامه" ۱۲۳۹ (۹)

۵- "تاج الملوک" ۱۱ ربیع‌الاول ۱۲۳۲ هـ

به خط نستعلیق بد، قطع رحلی، جلد مقوایی فرسوده، کاغذ فرنگی فرسوده، کرم خورده، پر غلط، کتابی است که ظاهراً برای مطالعه شخصی و یا خانوادگی از مطالب طنزآمیز فراهم آمده است.

(۸) شماره ۹۴۹ هفت اورنگ جامی

به خط نستعلیق متوسط، بدون تاریخ، ظاهراً از قرن ۱۳ هـ، قطع رحلی بزرگ، بدون نام کاتب، آغاز و انجام کتاب افتاده، چهار ستونی، ۲۵ سطر، عنوانها به قرمز، متن حاشیه شده.

آغاز: همه دیده کشته چو نرگس تنش

نکشته یکی خار پیرامنش

انجام: چنان دید کز حضرت ذوالجلال

نزانسو جهت بود نزنسو خیال

همه دیده

توضیح: اول و آخر کتاب افتادگی دارد.

۹) شماره ۹۵۰ تحفة الملوك موسوی المفلّاح (؟) جعفر بن ابی اسحاق از سید جعفر دارابی کشفی بروجردی (۱۱۸۹ - ۱۲۶۷ هـ) فرزند ابواسحاق که به نام فتحعلی شاه (۱۲۱۱ - ۱۲۵۰ هـ) و به دستور و پرسش شاهزاده محمدتقی میرزا بسال ۱۲۳۳ یا ۱۲۳۵ به انجام رسیده است.^{۱۴} کتاب سه طبق و یک خاتمه دارد: طبق اول در بیان حقیقت عقل و آنچه متعلق به آنست، طبق دوم در بیان کیفیت ارتباط و تعلق آن به موجودات و آنچه متعلق به آنست، طبق سوم در بیان خواص و علامت آن و آنچه متعلق به آنست، خاتمه در بیان شمه‌ای از حکم عقل که متعلق به سیاست مدن و تدبیر رعیت است.

به خط نستعلیق خوش، تاریخ کتابت: ربیع‌الاول سال ۱۲۶۶ هـ نام کاتب: اقل السادات مولی حسینی خلف مرحمت و غفران پناه میرزا عقیل تفرشی الاصل [که] از روی نسخه ۱۲۳۳ تحریر کرده است، قطع رحلی بزرگ، عنوانها به قرمز، بالای عبارات عربی خط قرمز کشیده‌اند، مصور الوان، ۲۶ سطر.

آغاز: بسم... الحمد لله الخالق العقل والجهل وجاعل الظلمه والنور والظل والحرور ... و بعد شیرین مقالی که سرزند از شکرین قائلی ...

انجام: ختم حرفی حمد تو ای ذوالجلال زانکه حمد تو بود خیر المقال تاریخ تحریر سنه ۱۲۳۳ هزارو دویست و سی و سه است و عدد آن در ضمن این بیست حرف است تحفة الملوك الملوك الکلام ... و عترته الطاهرین توضیح: کاتب از روی نسخه ۱۲۳۳ هـ در ۱۲۶۶ هـ استنساخ کرده است.

۱۰) شماره ۹۵۱ [کتاب قصه] نخشی
ضیاء نخشی یا ضیاءالدین بداونی از اهالی نخشب (نسف) که در جوانی به هند رفت، او اولین کسی است که داستان چهل طوطی را از سنسکریت به فارسی ترجمه کرد و در سال ۷۵۱ هـ در همانجا در گذشت.^{۱۵}

به خط نستعلیق متوسط، نام کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً از کتب قرن ۱۰ هـ قطع جیبی، جلد روغنی گل و بوته، دارای مجالس الوان، مجداول طلایی و لاجوردی، ۲۰۰ برگ، ۱۳ سطر.

آغاز: صراف بچه گفت مرا هوس خوردن هفت رنگ می کند اگر توان آن مرغ هفت رنگ را بسمل بکنی و مرا بگوشت او مهمان داری ...
انجام: طهارتی کرد و در نماز ایستاده شد آری چون از همه عون نومید شوند از اعانت همه مایوس. رآده: (کردند)

توضیح: آغاز و انجام کتاب افتاده است.

(۱۱) شماره ۹۵۲ جامع اللغات (فخرالدین حسینی)

به خط رقاع خوش، بدون تاریخ کتابت، ظاهراً از قرن ۹ هـ بدون نام کاتب، قطع وزیری بزرگ، ۶۷۹ برگ، ۲۵ سطر، جلد مقوایی، کاغذ زرد آهار زده، مرکب رنگ پریده، لغات به قرمز، باب و فصل، متن حاشیه شده، کرم خورده، رطوبت دیده، فرهنگ عربی و فارسی به فارسی.

آغاز: ... زده آب بیکرانرا یعنی روتق سسی و [...] بیکر جنوبی و شیدایی [...] کرده، آتش سودا یعنی کرمی طبع و فیاضی آن ...

انجام: هامون دشت و زمین هموار و سخت که باران قبول نکند و هامین مثله و هامین و هان یعنی بدلیز و بدلیز و موش (۹)

توضیح: از آغاز آن یکی دو برگ و از پایان آن برگهایی افتاده است.

(۱۲) شماره ۹۵۳ اظهار الحق سید محمد ولی

نام کتاب در برررگ ب ۳ و نام مؤلف در آ ۲ آمده، نوشته اندکه شرح قصاید ابی طالب است.

به خط نستعلیق و نسخ خوش، بدون نام کاتب، بدون تاریخ کتابت، ظاهراً از قرن ۱۱ هـ

قطع رقعی بزرگ، ۱۲۵ برگ، ۱۶ سطر، جلد تیماح ضربی سرخ.
 آغاز: بسم ... ثناء لاحصاء و بخالق لایق که بی بود را از کمال جود بوجود آورده نا
 مشهود را از حسن احسان بر اوج نمود برده مشتینی خاک از افلاک گذرانیده مسجود
 املاک گردانید ...

انجام: بر من مصیبتها [ریخته شد] اگر بدرستی آن مصیبتها ریخته شدی بر روزها
 کشتندی آن روزها شبها فالحمد لله علی احسانه ... و المامول من الفحول دعاء الخیر تمام
 شد.

توضیح: شرح از بیت زیر آغاز شده
 الم ترانی یحرهم هممه حُرّالوالدین کرام [بفرقه] (در هامش)
 ظاهرش بیت با هر باین است که مطلع قصیده قطع گردیده و الم تر خطاب به نفس
 است و احتمال دارد که برفیق یا بسائل حال بود ...
 عبارات عربی مشکول است، خط درشت و ریز است، ظاهراً به خط یک کاتب است
 که گاهی درشت و گاهی ریز نوشته است.

(۱۳) شماره ۹۵۴ جهان دانش محمد مسعود محمد زکی غزنوی
 از شرف الدین محمد فرزند مسعود (محمد) فرزند محمد فرزند مسعود غزنوی
 بخارایی مروزی، زنده در ۵۸۲ هـ، ترجمه‌ای است از «الکفایة فی هیئة العالم» از خود او
 و در آن از تاریخ ۵۴۹ هـ یاد شده است.

در دو مقاله: ۱- هیئت افلاک در بیست و سه باب، ۲- هیئت زمین در چهارده باب^{۱۶}
 به خط نستعلیق متوسط، بدون نام کاتب، تاریخ کتابت: صفرا لمظفر ۱۲۱۹ هـ قطع
 رقعی بزرگ، ۱۲۳ برگ، ۱۸ سطر، عنوانها، عبارات عربی و شکلها به قرمز، جلد تیماح
 مشکی جدید.

آغاز: بسم ... سپاس خدایرا که آفریدگارست بدون مخایل حاجت و آفریدگار بدلائل

حجت بیافرید آسمان و زمین را بدست قدرت ...

انجام: و بدانکه چون کتاب بدینجا رسانیدم کتاب به پایان رسید و بر این اختصار ختم شد بحمدلله و حسن توفیقه علی ید الفقیر الحقیر المحتاج الی رحمة ربه الغنی فی تاریخ نهم شهر صفرالمظفر ۱۲۱۹ هـ

توضیح: کتابچه دیگری از ب ۱۰۷ با عبارت زیر آغاز شده است:

آغاز: فایده در باب رنگ نوروزی دو قول است یکی آنکه ملاحظه کنند که صاحب ساعت تحویل کدام کوكب است ...

انجام: در کمال سهولت و آسانیست و این رساله برلفظ سهولت و آسانی سمت اختتام یافت تمت فی ۱۴ شهر صفرالمظفر سنه ۱۲۱۹.

توضیح: برگهایی در آغاز و انجام کتاب سفید رها شده است، ولی کتاب افتادگی و نقص ندارد.

آغاز کتابچه ضمیمه شبیه هیچ کدام از نوروزیه ها یا نوروزنامه های شناخته شده نیست.^{۱۷}

(۱۴) شماره ۹۵۵ نفحات الانس من حضرات القدس جامی

اصل این کتاب به عربی است که محمد بن حسین سلمی نیشابوری (م ۴۱۲ هـ) به نام طبقات الصوفیه تألیف کرده، خواجه عبدالله انصاری (م ۴۸۱ هـ) کتاب را به زبان هروی تقریر کرده است. نورالدین عبدالرحمن جامی (م ۸۹۸ هـ) در سال ۸۸۳ هجری به دستور امیر علیشیر آن را از زبان هروی به زبان فارسی دری در آورده و شرح احوال مشایخ صوفیه تاروزگار خود را بر آن افزوده و احوال ۶۱۸ تن از صوفیه را در کتاب خود آورده و آن را نفحات الانس من حضرات القدس نامیده است.^{۱۸} این کتاب در هندوستان و ایران بارها چاپ شده است.

به خط نسخ عالی، نام کاتب: بیر قلی بن ملک احمدامامی، تاریخ کتابت: چهارشنبه

دهم رمضان ۱۰۰۴ هـ، قطع وزیری بزرگ، ۳۴۵ برگ، ۱۹ سطر عنوانها به قرمز و ریحانی جلی، مقابله شده با نسخه خط مؤلف، جلد تیماج قهوه‌ای لولادار فرسوده.

آغاز: بِسْمِ ... الحمد لله الذی جعل مراتبی (۱) قلوب اولیائه مجالی وجهه الکریم و لاح منها علی صفائح وجوههم لوائح نوره القدیم ...

انجام: از هجرت خیر بشر و فخر انام در هشتصد و هشتاد و سیم گشت تمام تمت الکتاب نفحات الانس من حضایر القدس (کذا) فی یوم الاربعاء ... عفی عنهما تم. توضیح: کتاب در قید تملک محمد نصیرین هدایت الله خان بوده است.

(۱۵) شماره ۹۵۶ مذاهب و طرائق برهمن مالوی

مؤلف اهل بنارس بوده و تحصیلات خود را در همان شهر به پایان رسانیده است.

به خط نستعلیق خوش، بدون نام کاتب، بدون تاریخ کتابت، ظاهراً از کتب قرن ۱۳ هجری، قطع رقعی متوسط، ۷۷ برگ، ۱۱ سطر، جلد مقوایی عطف میشن.

آغاز: بِسْمِ ... حمدی که سزاوار برحق بود از کمترین ممکنات کجا ادا شود آری بیت حادث بقدیم کی برد راه کتان زکجا و پرتو ماه ...

انجام: مکر صاحب‌دلی روزی برحمت کند در کار این مسکین دعایی الله بس و مابقی هوس تمام شد تم تم تم.

توضیح: چون مؤلف در ابتدای کتاب به تعلم عروض و صرف و نحو اشاره کرده است، آن را کتاب گرامر معرفی کرده‌اند.

به اسامی گروهی از دانشمندان انگلیسی در هند اشاره شده، مثلاً مستر ولیم اگستس بروک صاحب بهادر، ولیم ولر فورس برو صاحب بها، ...

کتاب غلطهای املائی و انشایی فراوان دارد.

(۱۶) شماره ۹۵۷ / ۱ ریاض محبت شیخ روشنعلی

به خط شکسته نستعلیق متوسط، بدون نام کاتب، تاریخ کتابت ۱۵ شعبان ۱۲۰۵ هـ

ب ۱۲ - ب ۱ برگ، ۱۴ سطر، کاغذ الوان زرافشان، بالای پاره‌ای عبارات خط قرمز کشیده‌اند، قطع رقعی بزرگ، جلد تیماج قهوه‌ای.

آغاز: بسم ... حمد بهار پیرایی که آبها بر مطیر فیض عامش نخل آرزوی خشک نهالان چمن را شکوفه ...

انجام: جزع و فزع کنان براه افتادند و تمام شد نسخه ریاض محبت ... بتاریخ پانزدهم شعبان سنه ۱۲۰۵.

۹۵۷/۲ نسخه عجیبه همان مشخصات، از ۱۹ آ ۱۳ آ

آغاز: بسم ... آورده‌اند که روزی نوشیروان عادل بزرجمهر را که وزیر او طلب کرده ... انجام: تمام شد نسخه عجیبه بتاریخ هفدهم شعبان المعظم سنه ۱۲۰۵ هجری سنه ۱۷۹۱ عیسوی.

۹۵۷/۳ نامه از راجه سنکه به اورنگ زیب پادشاه

همان مشخصات، از ب ۱۵ - ب ۱۳

آغاز: بسم ... حمد و شکر عنايات الهی و توجهات حضرت پادشاهی که اظهر من الشمس والقمر است ...

انجام: اغماض می‌کنند آنچه واجب بود بعرض رسانید حشمت و کامرانی مدام باد. توضیح: در دیگر قسمتهای این مجموعه قصاید: در مدح عماد الدوله کورنر جندل...، قصیده خاقانی، کتیبه روضه مقدسه شاه جهان، دستور الانشاء و مطالب کوتاه دیگر نوشته شده است.

۱۷) شماره ۹۵۸ مکاتبات علامی عبدالصمد افضل محمد

ابوالفضل بن مبارک متخلص به علامی از علمای هند و معاصر عهد اکبر شاه هندی است. او را در سال ۱۰۱۱ هجری به تحریک حاسدان به قتل رسانده‌اند.^{۱۹}

«این کتاب مکاتبات و فرمانهایی است که از زبان حضرت شاهنشاهی به ملوک ایران

و توران ... رقم زده، عرایض و خطوطی است که خود به حضرت خاقان زمان نگارش فرموده خطب و اختتام و انتخاب کتب و بیاضهاست ...»

به خط نستعلیق خوش، بدون نام کاتب، بدون تاریخ کتابت، ظاهراً از کتب قرن ۱۱ هجری، ۲۱۰ برگ، ۱۵ سطر، قطع وزیری متوسط، جلد تیماج فرسوده.

آغاز: جبریل امین ز قرب او دست بسر خاک کف پاش سرمه دیده جم ... انجام: مثل شما که در خدمات پسندیده و اخلاص بلند. راده (و قدم خدمت). توضیح: ورق اول کتاب الحاقی است، آغاز و انجام افتاده و کتاب فرسوده است.

(۱۸) شماره ۹۵۹ تحفة المومنین محمد مومن حسینی طیب

همان تحفه حکیم مؤمن است، سید محمد مومن فرزند محمد زمان تنکابنی دیلمی این کتاب را در زمان شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷-۱۱۰۵ هـ)، در سال ۱۰۷۷ یا ۱۰۷۸ و یا ۱۰۸۷ هجری به نام آن سلطان در طب و مفردات آن نوشته است.

به خط نستعلیق ریز متوسط، نام کاتب: عبدالغنی بن فقیر عبدالرزاق بن فقیر ذکریه، تاریخ کتابت ۱۴ ذی قعدة سنه ۱۲۷۶ در شهرها کلندری نو در ملک مشهد در شهر مخدوم نوح رحمة الله علیه، ۲۳۳+۲۷+۲۲۳ برگ، ۲۹ سطر، قطع وزیری، کاغذ زرد آهارزده، جلد تیماج قرمز.

آغاز: بسم ... سبحانک یا قدوس و یا طیب النفوس اتمم لنا انوار معرفتک ... انجام: طیوری که بر آن نشیند پای بند شود. و الله اعلم بالصواب ... رحمة الله علیه. توضیح: در دو قسمت اول مفردات و در قسمت سوم تحفه نوشته شده است.

(۱۹) شماره ۹۶۰ کتاب معراج النبی

در این شماره علاوه بر کتاب معراج النبی، کتاب معجزات، کتاب رشدالبیان، و کتاب معجزات آخوند محمد سعید، به خط ملا شهابت خان ولد شیربایی همه به زبان افغانی است.

آغاز: بسم ... و ایمان زده کول فرض پراد میان چه ایمان به پیشیرئین هفه دین الکافرین
دایمان ...

توضیح: کتاب بسیار فرسوده است و صحافی آن آشفته است. در متن کتاب به خط
کاتب به افغانی بودن آن اشاره شده است. روی برچسب کهنه کتاب نیز کلمه افغانی
خوانده می شود.

(۲۰) شماره ۹۶۱ خلاصه ترجمه بهاگوت و سم اسگنده؟

بهاگوت گیتا (= Bhahavad-Gita) اشعار فلسفی مهاباراتاست به زبان سنسکریت از
اعتقادات آیین هند و بحث می کند. در بهاگوت گیتا (آواز خدا) چهار شخصیت با هم
بحث می کنند شاه درتیاراشترا، سیرجانا، آرجونا و کرشنا^{۲۰} در مورد «وسم اسگنده» به
کتابهای زیر مراجعه شد، متاسفانه اطلاعاتی درباره مؤلف و مترجم به دست نیامد:

Maghal in Lndia D.N. Marshal, Mansell

Publishing Co. London-Newyork, 1985; Cycopaedia of Lndia, Edward
Balfour, Craz, 1965, Elll.

به خط نستعلیق متوسط، بدون نام کاتب، تاریخ کتابت: ۱۲۳۳ هـ / ۱۸۹۳ م، قطع رقعی
متوسط، ۹۰ برگ، ۱۵ سطر، کاغذ آهارزده، جلد جدید.

آغاز: بعد حمد سر پکش جی که منجمله ده اوتار بر مهه نار این که خالق جمیع جهان
هستند و توصیف سر یکنش که دهنده عقل و کیاست تمامی مخلوقات اند ...
انجام: و بر کسیکه هندی ندانسته باشد از مطالعه این اوراق آگاه و بهره یاب تواند
شد.

توضیح: کتاب فهرستی هم در پایان دارد. خط کتاب ناخواناست و در اعراب گذاری
کلمات دقت به خرج نداده اند.

(۲۱) شماره ۹۶۲ مرآت گیتی نما عبدالکریم جهجیری متخلص به مشتاق

به خط نستعلیق خوش، نام کاتب: ارشد علی جهجیری، تاریخ کتابت: ۵ شوال ۱۲۶۲ هـ / ۲۷ سپتامبر ۱۸۳۶ عیسوی، قطع وزیری متوسط، ۱۳۶ برگ، ۱۵ سطر، سرلوحه مذهب به شیوه هندی، طلاندازی مزدوج، مجدول الوان، دارای مجلسی از مسجد قوه الاسلام، جلد تیماج ضربی مذهب.

آغاز: بسم ... مراتب حمد و سپاس بی قیاس تسلیم بارگاه صمدی که خامه دو زبان به تحریر آغاز حرف تفسیر احدیتش ...

انجام: صورت انصرام و اختتام پذیرفت ... جهجیری

توضیح: این کتاب جغرافیایی به فرمایش اردنیری هارونک کور نرجنرل بهادر ناظم ممالک کشور هند تألیف یافته است. ظاهراً نسخه‌ای است که برای ناظم مزبور تهیه شده است.

(۲۲) شماره ۹۶۳ یوسف وزلیخا جامی

پنجمین مثنوی از هفت اورنگ جامی است که جامی آن را در سال ۸۸۸ هجری به نظم در آورده است.^{۲۱} به خط نستعلیق خوش، مذهب، دارای مجالس متعدد، درون قاب نگهداری می‌شود، اول و آخر آن ناخواناست، نسخه‌ای بسیار بسیار فرسوده و غیر قابل استفاده است.

(۲۳) شماره ۹۶۴ فال نامه کلام الله

به خط نستعلیق خوش، به قطع جیبی کوچک، بدون نام کاتب، بدون تاریخ کتابت، ظاهراً از قرن ۱۰ هـ، ۱۲ سطر، درون قاب نگهداری می‌شود.

آغاز: چون خواهی که فال مصحف بگشایی اول شرط آنست که با طهارت باشی که نشاید جامع قرآن را بی وضو بدست گرفتن ...

انجام: خودداری تا خدای تعالی ترا از مکر.

توضیح: پایان کتاب ناقص مانده است.

(۲۴) شماره ۹۶۵ فتح نامه صاحبقرانی (ظفرنامه) شرف الدین علی یزدی

شرف الدین علی یزدی فرزند حاجی یزدی معمایی به دستور سلطان ابراهیم فرزند شاهرخ به سال ۸۲۸ هجری سرگذشت تیمور و سپاهیان او را با ستایشی فراوان به قلم آورده است. وقایع سالهای ۷۳۳ تا ۸۰۷ ه را در یک مقدمه و دو مقاله: اول کارهای تیمور و دیگر کارهای شاهرخ را نگاشته است.^{۲۲}

به خط نسخ ممتاز، نام کاتب عبدالله بن آدم، تاریخ کتابت ۲۶ شوال ۹۰۶ ه، قطع وزیری کوچک، ۴۴۲ برگ، ۲۱ سطر، مجدول، سرلوحه مذهب، متن حاشیه شده، رطوبت دیده، جلد تیماج.

آغاز: اللهم كما انعمت نعمة الشروع فتممها بتوفيق التتميم حمد و سپاس بی قیاس ...
انجام: بعدلش جهان یکسر آراسته ز کیهان رسوم بدی کاسته ...
تمام شد کتابت این فتح نامه ... و التقصیر عبدالله بن آدم.

(۲۵) شماره ۹۶۶ تحفة المومنین محمد مومن حسینی طیب

به شماره ۹۵۹ در ردیف ۱۸ همین مقاله نگاه کنید.

به خط نستعلیق ممتاز، نام کاتب میرحسین شاه، تاریخ کتابت: ۲۱ ذی قعدة ۱۲۱۰ ه، در بلدة لکهنو، ۴۰۰ برگ، ۱۹ سطر، به قطع وزیری، متن حاشیه شده، جلد تیماج قهوه‌ای فرسوده.

آغاز: بسم ... سبحانه اللهم يا قدوس يا طيب النفوس اتمم لنا انوار معرفتك و اذقنا حلاوت معرفتك ...

انجام: بیرکوکى اسم ترکی جزر است که به فارسی زردک نامند قدتم بحمدالله تعالی ... دام اقباله حسن تحریر یافت.

توضیح: پاره‌ای صفحات در کتاب خالی مانده است.

(۲۶) شماره ۹۶۷ کلیله و دمنه (ترجمه) نصرالله منشی

نسخه‌ای است آب خورده که شمردن صفحات آن مشکل است، به خط نستعلیق، ظاهراً در قرن ۱۲ هـ استنساخ شده است، چون استفاده از این کتاب بسیار مشکل است، توصیف بیش از این ضروری نیست.

(۲۷) شماره ۱۵۰۱ امیرنامه بساون لعل متخلص به شادان

درباره سراینده این مثنوی اطلاعی به دست نیامد.

به خط نستعلیق خوش، بدون نام کاتب، تاریخ کتابت: ۱۲ رجب ۱۲۷۷ هجری، قطع وزیری، ۲۵۷ برگ، ۱۵ سطر، جلد تیماج فرسوده.

آغاز: بسم ...

بنام سپهدار کون و مکان که فتح و شکست است در حکم آن ...

انجام: زیباغ امیدش خزان باد دور بود دائم او را بهار سرور

تمت تمام شد نسخه متبرکه امیرنامه ...

نوشته بماند سیه بر سفید نویسنده راست فردا امید.

(۲۸) شماره ۱۵۱۹ کواکب نامه ۹

به خط نستعلیق، بدون نام کاتب، بدون تاریخ، ظاهراً از کتب قرن ۱۱ هـ، قطع وزیری،

۵۸ برگ، سطور مختلف، مجدول، کاغذ الوان فرسوده، جلد کاغذی فرسوده.

آغاز: کواکب ذات الکرسی

۱- آن کواکب که بر سر است ...

انجام: باقی کواکب و او بجنوب مایل تر است.

پانویست:

- 1- The John Rylands University Library of Manchester, Speke, Liverpool, 1982, P.2.
- 2- Hand List of Oriental Mss (Arabic Persian and Turkish), Bibliotheca Lindisiana. Privately Printed, Preface of Crawford, introduction of Michael Kerney, Aber deen, 1898, XLIII + 268p.

۳- مقدمه Hand - List of Oriental Mss

۴- کتابشناسی فهرستهای نسخ خطی فارسی، ایرج افشار، صفحه ۱۸، شماره ۵۲

5- Catalogue of Arabic Paypary in the John Raylands Library, D.S. Margoliouth....

6- Catalogu of Arabic Manuscripts in the John Rylands Library, A, Mingana...)

۷- فهرست بسیار اجمالی این کتابها را نگارنده این سطور در جدولی فراهم کرده است. این فهرست نام کتاب، نام مؤلف، قطع کتاب، تاریخ قطعی یا احتمالی استنساخ و شماره کتاب در کتابخانه را به دست می‌دهد. اگرچه اطلاعات داده شده بسیار کوتاه است، گمان می‌کنم که خالی از فایده نباشد. اگر نگارنده جایی برای چاپ آن پیدا کند به چاپ خواهد سپرد.

۸- مؤلفین کتب چاپی فارسی، خانیاپاشا، جلد ۶، بند ۹۰۳.

۹- هدیه العارفین، جلد ۲، بند ۵۶۴

۱۰- فهرست نسخه‌های خطی فارس، جلد ۱، صفحه ۵۱۴

۱۱- احوال و آثار خوشنویسان، مهدی بیانی، جلد ۳، صفحه ۸۱۴

۱۲- نام مؤلف از مقدمه مرحوم مجتبی منیری بر سیرت جلال‌الدین مینکبرنی، صفحه «نو» برداشته شده است.

۱۳- فهرستواره کتابخانه منیری، محمدتقی دانش پژوه - ایرج افشار، پژوهشگاه علوم انسانی، تهران، ۱۳۷۳، صفحه ۱۰۴.

۱۴- فهرست مولفین، جلد ۲، بند ۳۷۲ با فهرست نسخه‌های خطی فارسی، جلد ۲، صفحه ۱۵۶۴.

۱۵- قاموس الاعلام، شمس‌الدین سامی، جلد ۴، صفحه ۳۹۸۱؛ سبک‌شناسی، محمدتقی بهار، جلد ۳، صفحه ۳۶۰؛ مجله سخن، سال ۱۱، شماره ۷، صص ۷۵۶-۷۶۴ با فهرست نسخه‌های خطی فارسی، جلد ۵، صفحه ۳۷۲۹.

۱۶- کشف‌الظنون، جلد ۱، بند ۱۵۰۰؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، جلد ۱، صفحه ۲۸۴.

۱۷- فهرست نسخه‌های خطی فارسی، جلد ۱، صفحه ۳۶۵ به بعد را ببینید.

۱۸- فهرست کتب چاپی فارسی، جلد ۵، بند ۵۲۶۱-۵۲۶۲

۱۹- ریحانة الادب، جلد ۴، صفحه ۳۸۴.

20- Bhagavad - Gita, Translated by: Swami Prabhavananda; California, 1951, pp. 23-34; The Columbia Viking Desk Encyclopaedia, Dell Publishing co., L.t.s., 1966, p. 193.

۲۱- جامی، علی‌اصغر حکمت، صفحه ۱۹۷ به بعد.

۲۲- فهرست نسخه‌ها، جلد ۵، صص ۴۳۴۶-۴۳۴۷؛ تاریخ در ایران، غلامحسین صدری افشار، صفحه ۱۰۸ و بعد.